

CULTURA

Com la diplomàcia franquista controlava Pau Casals

La figura del violoncel·lista, director d'orquestra i compositor Pau Casals (el Vendrell, 1876 - San Juan de Puerto Rico, 1973) va transcendir en vida la seva categoria de músic de prestigi gràcies al seu actiu compromís amb les causes de la pau i la llibertat. Exiliat de la dictadura franquista primer a França i després a Puerto Rico, convertit en símbol del pacifisme i autor de l'himne de les Nacions Unides (1971), salvant les distàncies es podria fer un paral·lelisme amb el paper que avui juguen músics com Zubin Metha o Jordi Savall.

Casals, que fins al final de la seva llarga vida sempre va exercir i remarcar la seva catalanitat, també fins al final va ser objecte d'una vigilància diplomàtica del règim dictatorial del general Franco. Aquesta vigilància, intuïda però mai prou estudiada, és la que ara dóna a conèixer amb més precisió l'historiador Josep Maria Figueres, que en el transcurs de la biografia divulgativa que prepara sobre Casals ha localitzat a Alcalá de Henares documentació consular que demostra el constant segui-

ment de què va ser objecte el músic, un seguiment a vegades només d'ofici però en altres casos molt més dur, amb intents de boicot i prohibicions. Això és el que Figueres detalla en l'avanç del seu treball que avui publiquem.

Un activista imparable

La tasca immensa del Casals exiliat, dotat d'un enorme prestigi i sense pèls a la llengua a l'hora de fer constar les seves conviccions democràtiques, devia neguitejar les autoritats franquistes, que mai van aconseguir aturar-lo, contrarestar-lo o, encara menys, fer-se'l seu. Tal com també s'explica a l'exposició itinerant sobre el seu llarg exili –ara al Museu Comarcal de Manresa–, el músic no va parar d'ajudar els refugiats catalans, combatre la dictadura espanyola i treballar activament per la pau al món.

El pròxim 22 d'octubre farà 40 anys de la mort de Casals a l'exili. Les seves despulles van tornar a Catalunya el 1979 i reposen a la seva vila natal, al Vendrell, on també hi ha un museu dedicat a la seva memòria a la casa on va viure fins al 1939, i on ja no va poder tornar mai més. —

Pau Casals, el setembre del 1958, en una imatge per anunciar el concert que va fer aquell any a l'ONU. EFE

Reportatge

JOSEP MARIA FIGUERES
MADRID

Buscant materials per a la biografia que preparem de Pau Casals per a la col·lecció *Catalans Il·lustrats* de la Generalitat de Catalunya, hem pogut accedir als fons reservats del ministeri d'Afers Exteriors (MAE), portats recentment a Alcalá de Henares, a l'Arxiu General de l'Administració (AGA). Hem tingut la sort –una simple casualitat– de ser els primers autoritzats a fer-ho, després que el ministeri tanqués l'accés a aquesta documentació.

Al l'Arxiu General ens van facilitar les reproduccions immediatament i vam poder consultar molt material. S'hi conserven els cinc lligalls de Pau Casals que volíem estudiar. Mostren la vigilància a la qual va ser sotmès pel franquisme –a través del ministeri d'Exteriors– l'home que era considerat pels exiliats catalans símbol del país, alta representació de la solidaritat amb la idea republicana, ferm defensor i projecció d'una identitat, i opositor davant l'atac que el règim franquista va desplegar contra la llengua i la cultura catalanes, discriminades durament.

Un seguiment minuciós

Entre aquests documents, corresponents al període 1965-1972, hi ha correspondència oficial d'ambaixadors i cònsols. La burocràcia espanyola arreu del món seguia minuciosament els passos d'un dels exiliats catalans més notables i amb més projecció internacional. Ho fa palès l'eco mediàtic de les seves activitats musicals –destaca l'oratori *El Pessebre*– i els reconeixements

que rebia d'universitats i altres institucions, atesa la seva categoria musical com a intèrpret de violoncel, compositor i director.

Els ambaixadors utilitzen un llenguatge directe i aboquen la seva ideologia i fins i tot subjectivisme contra la irreductible presència de Casals a favor de la llibertat i la democràcia o, simplement, descriuen el ressò públic del músic. Merry del Val, el marquès ambaixador a Washington, tramet el 17 d'octubre del 1967 la còpia d'un article del *Washington Post* i, el dia 25, tota una carta-informe de tres pàgines. Hi explica el concert d'*El Pessebre* del dia 21 a l'auditori Constitution Hall i l'homenatge a Casals de la Universitat de Georgetown.

Javier Conde, ambaixador a Bonn, escriu l'octubre del 1971 al ministeri d'Afers Exteriors a propòsit de la traducció a l'alemany de les converses amb Albert E. Kahn, un esplèndid llibre que demostra la polifacètica humanitat del genial músic: "*El conocido libro de memorias de Pablo Casals recogidas por Albert Kahn, ha sido traducido al alemán por Peter Baumann en la editora S. Fischer de Francfort. La crítica alemana alaba este libro de un periodista norteamericano* [tot i que el banquer i humanista Kahn és

SÍMBOL INTERNACIONAL
A la foto central, Pau Casals amb els refugiats catalans, a Prada, on es va exiliar, el desembre del 1946. A la resta d'imatges, el mestre assajant i llegint.
JEAN RIBIÈRE

jueu alsacià i no pas americà] *recogiendo los recuerdos del gran celista español que en ellos demuestra su irreductible temperamento y su mal disimulada soberbia. No obstante, la crítica aprovecha la ocasión para mencionar la actitud de Casals frente al sistema político de su país. Remito a V. E. la reseña del prestigioso semanario 'Die Zeit' sobre las recientemente traducidas memorias. Dios guarde a V. E. muchos años*". Efectivament, el llibre, important, apareix en català, en espanyol, en francès i en anglès, i és una aportació notable de la qual el franquisme és conscient i que no pot impedir, però de la qual pren nota.

Altra vegada –i seleccionem entre les dotzenes de cartes que hem vist– són fredes constatacions objectives d'activitats que s'acompanyen de dossiers periodístics. L'ambaixador a Washington, Jaime Argüelles, indica el maig del 1971: "Adjunto tengo la honra de remitir a V. E. un resumen de las críticas aparecidas en la prensa de Washington con motivo del concierto que dirigió Pablo Casals, en la sede de la OEA [Organització dels Estats Americans] el pasado día 4. [...] El Secretario General de la OEA, Sr. Galo Plaza, entregó al artista español una placa conmemorativa".

No és només l'eco dels concerts, sinó de tota la seva activitat musical a l'exterior. El concert televisiu a l'Argentina, amb l'estrena de l'*Oda a la pau*, provoca que J. de Erice, l'ambaixador a Buenos Aires, compili un dossier periodístic i l'envii al ministre. Aquell mateix any arran de l'himne de les Nacions Unides el cònsol general a Nova York, Adolfo Martín Gamero, tramet un dossier de premsa (29-X-1971).

Catalans i republicans, sospitosos

Quan les activitats són fetes pels catalans, la lupa s'amplia i es redacten dossiers informatius. Així, els concerts de Casals a Caracas, del 21 al 25 de juny del 1972, motiven un informe molt detallat en què s'adjunta des de l'anunci a la premsa que el Centre Català publica a *El Nacional*, en què convida catalans i "amics d'idees liberals i humanitàries" a rebre el mestre a l'aeroport, fins a l'acte de la inauguració dels concerts, amb el president de Veneçuela, Rafael Caldera, que condecora el músic amb l'Orde d'Andrés Bello, la més alta distinció del país. L'ambaixador a Caracas, Enrique Domínguez Passier, denuncia que el Centre Català de la capital és "de marcado carácter separatista, que en ningún momento ha querido tener contacto

con esta Embajada y que no desperdicia oportunidad para manifestar públicamente su actitud política, por lo que es de esperar que haga lo mismo, de algún modo, en esta ocasión". De fet, l'ambaixador no s'està de remarcar que el concert coincideix amb la visita al país del ministre Laureano López Rodó.

També hi ha molta documentació sobre unes paraules que tindran una repercussió diplomàtica notable. Serà a través dels comunicats de l'ambaixador espanyol a la República Dominicana, Aurelio Valls, pel comentari del també ambaixador al mateix país, el 1972 –i expresident de Guatemala–, Juan José Arévalo. En acabar un concert benèfic de Casals al país, el president Joaquín Balaguer i el mateix ambaixador Arévalo van a l'escenari per felicitar Casals. El micròfon obert d'una televisió dominicana, en directe, fa que se sentin uns mots de gratitud en nom dels republicans espanyols. Casals ho accepta en nom de l'Espanya gran, diu, no de l'Espanya de Franco. El cas provoca gran rebombori en el poder franquista. Justo Bermejo, l'ambaixador a Guatemala, informa de les seves gestions de protesta davant el govern guatemalenc.

No sempre es tracta simplement de trametre retalls de premsa i informar d'activitats sinó també d'activar prohibicions. Això ho fa l'ambaixador a Roma, Antonio Garrigues, en una carta del 1965 al ministre Fernando M. Castiella, afirma: "Querido Fernando: Solamente unas líneas para decirte que hemos conseguido finalmente que el proyectado concierto de Pablo Casals con asistencia de los Padres conciliadores haya quedado desestimado. No habrá concierto y por tanto no habrá problema".

Casals fou una espina, per la seva projecció internacional, clavada al cor de la dictadura franquista. El subdirector d'Afers d'Iberoamèrica tramet un comunicat reservat el 1972 en què indica, des de San Juan de Puerto Rico: "¿No sería posible que intentáramos la venida formal y pública de D. Pablo Casals a España?" Casals fou enterrat a Puerto Rico amb la bandera d'aquest país i la de Catalunya i, mort Franco, les despulles vingueren a Catalunya. Fou un símbol vivent, i després també. —

Dues mostres de la diplomàcia espanyola

Polèmica i destitució a la República Dominicana

"Al finalizar dicho concierto [de Pau Casals a Santo Domingo] al Presidente Balaguer le acompañaba el sr. Arévalo [ambaixador guatemaltenc a la República Dominicana], quien provocó un desagradable incidente saludando al señor Casals ante los micrófonos en los términos siguientes: «Republicanos de Guatemala están con usted y con España». A lo que Casals contestó: «Sí, pero con la España grande y no con la pequeña de ahora». La prensa recogió estas frases. [...] De las tres gestiones realizadas, ante el Gobierno dominicano por nuestro embajador en Santo Domingo, ante el gobierno guatemalteco por nuestro embajador en Guatemala y ante la Representación de Guatemala en Madrid, se obtuvo la oportuna satisfacción". L'ambaixador Juan José Arévalo dimitiria, oficialment, per "raons de salut". En realitat, després de les "gestions", el suspensen i l'obliguen a plegar.

Pau Casals a Mèxic: "Me gustaría morir en México, país de libertad"

"Como estaba anunciado, el pasado lunes 16, Pablo Casals interpretó en la ciudad de Guadalajara su conocida obra 'El Peasebre'. El organizador del concierto, un director de orquesta catalán residente en Méjico, Enrique Gimeno, había estado hace algunas semanas en contacto con el Consejero Cultural de esta Representación a fin de invitarlo y comunicarle que –de acuerdo con el Gobernador de Jalisco, Sr. Medina Ascensio, y con el propio Casals– el viaje de éste a Méjico no tendría el menor cariz político, habiéndose tomado todas las medidas oportunas para evitar que la presencia de Casals en Méjico no fuera aprovechada por los exiliados republicanos con fines de publicidad política". Un dels retalls que s'adjunten al dossier informatiu té títol eloqüent "Me gustaría morir en México, país de libertad: Pablo Casals".

En la carta del representant (no hi ha relacions diplomàtiques amb Mèxic), Juan Castillo es vanta d'evitar la difusió de la protesta contra el franquisme però l'article periodístic és evident: l'al·lusió a una Espanya dictatorial no pot ser més clara malgrat que el representant no ho sap o no ho vol captar.